

Коберник Л.О. Психологія прояву конфліктних форм поведінки в студентському віці / Л.О.Коберник / Практична психологія в системі вищої освіти: теорія, результати досліджень, технології: монографія / За ред.проф.Н.І.Пов'якел. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009 – С. 232 – 240.

232

Сьогодні зайве доводити, що людина з моменту її існування використовує конфліктні форми поведінки у повсякденному житті. З розвитком суспільства та з виникненням різного роду криз, а в першу чергу, духовної, масштаби прояву такої поведінки просто вражають: від еліти суспільства до дітей на ігровому майданчику. Сучасні педагоги та психологи зіткнулися з проблемою конфліктних форм поведінки серед студентів педагогічних вузів, майбутніх вихователів духовної та моральної культури поведінки та життя наших нащадків.

Перш ніж намагатися вирішити дану проблему потрібно чітко усвідомити: що таке конфліктна форма поведінки, причини її виникнення, види та особливості прояву серед сучасної молоді.

Конфліктна форма поведінки – це такий стиль поведінки людини (фізична, вербальна, непряма агресія, роздратування, негативізм, образа, підозрілість тощо), який детермінує виникнення конфліктів [4].

Аналіз психологічної літератури дає підстави для виявлення різних підходів науковців до обґрунтування чинників впливу на виникнення і розвиток конфліктних форм поведінки, а саме: соціально-психологічних (об'єктивних) та індивідуально-психологічних (суб'єктивних) детермінант (Н.В.Грішина)[2]; внутрішніх і зовнішніх суперечностей (Л.І.Божович)[1]; впливу психологічних властивостей особистості, що акумулюються природними задатками індивіда, його соціальним досвідом й обумовлюються взаємодією суб'єктивних і об'єктивних чинників (Л.О.Петровська, Н.І.Пов'якель, В.І.Ілійчук)[6; 4; 7].

Суперечності, детермінуючи внутрішньоособистісний конфлікт, виступають однією з передумов виникнення конфліктних форм поведінки (В.П.Бурлачук, Е.О.Донченко, Г.М.Дубчак, К.Левін, Н.І.Непомняща, Т.М.Титаренко, К.Хорні, З.Фрейд та ін.) [3; 5; 7; 8; 10].

Обґрунтування об'єктивно-суб'єктивного характеру причин конфліктних форм поведінки є досить продуктивним в процесі визначення способів їхнього попередження, вироблення оптимальної стратегії поведінки людей у типових конфліктах. До числа об'єктивних причин можна віднести головним чином ті обставини соціальної взаємодії людей, що призвели до зіткнення їхніх інтересів, думок, установок тощо. Об'єктивні причини призводять до створення передконфліктної обставини – об'єктивного компонента передконфліктної ситуації.

Суб'єктивні причини, як зазначає Н.І.Пов'якель, в основному пов'язані з тими індивідуально-психологічними особливостями опонентів,

233

які призводять до того, що вони вибирають саме конфліктний, а не який-небудь інший спосіб вирішення об'єктивного протиріччя, що склалося. Людина не йде на компромісне вирішення проблеми, не поступається, не уникає конфлікту, не намагається разом з опонентом взаємовигідно вирішити виникле протиріччя, а вибирає стратегію протидії. Практично в будь-якій передконфліктній ситуації є можливість вибору конфліктного або одного з неконфліктних способів її вирішення. Причини, у силу дії яких людина вибирає конфліктну поведінку, у контексті сказаного вище носять головним чином суб'єктивний характер [4].

Короткий розгляд характеру зв'язків між об'єктивними і суб'єктивними причинами конфліктних форм поведінки дає можливість відзначити наступне.

Як стверджує Н.І.Пов'якель, практично у будь-якій конфліктній поведінці існує комплекс об'єктивно-суб'єктивних причин [4].

Проведений аналіз психологічної літератури щодо причин виникнення конфліктних форм поведінки свідчить, що в конфлікти з оточуючими вступають, перш за все, люди з негнучким, ригідним характером, ті, хто не адекватно сприймає інші альтернативні форми поведінки, що є протилежним до їхніх принципів і ціннісних критеріїв. Як правило, такі люди інертні, повільно звикають до нової обстановки, мало спілкуються, вкрай егоцентричні і не визнають компромісів[7].

Водночас, протилежною властивістю є емпатія. Встановлено, що емпатійні люди, які вміють враховувати думку інших, привітливі, оптимістичні, сердечні, емоційні менше вступають в конфлікти[10].

Ще однією причиною конфліктних форм поведінки може бути стійке прагнення до визнання та поваги оточуючих, прагнення посідати більш престижне і впливовіше місце в групі. Така людина вважає себе головною у всьому, зазвичай не рахується з іншими[6].

Сприятливим підґрунтям для виникнення конфліктної поведінки є неузгодженість між загальним уявленням людини про те, якою вона повинна бути (ідеальний образ) та її реальною самооцінкою. Низький рівень особистісної адаптованості та надмірна проникливість у процесі взаємодії з оточуючою дійсністю безпосередньо пов'язані з низькою самооцінкою, з метою компенсації якої і створюється надідеальний образ[10].

Виникненню конфліктних форм поведінки може сприяти також низький рівень розвитку свідомості та самосвідомості у сприйнятті різноманітних не передбачуваних соціальних ситуацій. У цьому випадку людина не вміє зважувати можливі варіанти поведінки. Їй не подобається збирати додаткові відомості, аналізувати їх, замість цього вона швидко повідомляє своє рішення.

Особистість намагається привести себе у відповідність до створеного образу, розглядає власні неусвідомлені недоліки як домінантні якості та інтерпретує їх як засоби для досягнення значущих цілей, так, наприклад,

234

агресивність приймати за силу. В подальшому така людина є негнучкою у взаємодії, так як у неї не активізоване самопізнання і бракує адекватних форм поведінки.

Завищена самооцінка детермінує конфлікти з близьким оточенням, яке не сприймає розбіжності з реальними можливостями особистості[10].

Теоретичний аналіз психологічної літератури дає можливість виділити в розмаїтті форм конфліктну поведінку, яка зумовлюється суб'єктивними та об'єктивними чинниками, а саме:

1. Конфліктна поведінка обумовлена суб'єктивними чинниками, які спроектовані на оточення:

- Непряма агресія у провокуванні і ескалації (розвитку) конфліктів, що включає в себе: агресію, яка спрямована на іншу особу, - плітки, жарти, а також крик, тупотіння ногами і т.д.
- Негативізм, спрямований зазвичай проти авторитета керівництва.
- Образа – заздрість і ненависть до оточуючих, що обумовлено почуттям гніву на весь світ за дійсні та вигадані страждання.
- Почуття провини, яке завжди породжує внутрішньоособистісний конфлікт і проявляється у можливих звинуваченнях себе в тому, що ти погана людина, поводишся погано, передбачає наявність сумнін.

2. Конфліктна поведінка, яка обумовлюється деструктивними об'єктивними стимулами:

- Порухення трудової дисципліни.
- Грубощі, зухвала поведінка.
- Незгода і критика будь-яких пропозицій.

- Ігнорування вимог, ухиляння від виконання завдань.
- Фізична агресія – використання фізичної сили одним із учасників конфлікту.
- Готовність при найменшому збудженні до прояву запальності, різкості, грубощів.
- Підозрілість – недовіра і обережність по відношенню до людей.
- Вербальна агресія – вираження негативних почуттів як через форму (сварка, крик), так і через зміст словесних відповідей (погроза, проклинання, лайка).

Варто зазначити, що важливе місце в стимуляції конфліктної поведінки відіграє соціальна роль особистості.

Так, своїх працях С.К.Делікатний та Ж.Ю.Половнікова розрізняють такі типи конфліктної поведінки в залежності від соціальних ролей (таб.1) [4].

235

Таблиця 3.5.1

**Типи конфліктної поведінки
в залежності від соціальних ролей особистості**

№	Соціальні ролі	Характерні особливості конфліктної поведінки
1.	„Демонстративний”	характеризується прагненням завжди бути в центрі уваги, користуватися успіхом, нерідко ідуть на конфлікт, щоб бути на виду.
2.	„Ригідний”	відрізняється підвищеною самооцінкою, небажанням і невмінням рахуватися з думкою інших, відрізняється бесцеримоністю і грубістю.
3.	„Некерований”	підвищена імпульсивність, непродуманість і непередбачуваність поведінки, яка часто є агресивною та визиваючою
4.	„Педантичний”	характеризується добросовісністю, скрупульозністю, ставить до всіх завищені

		вимоги. Людині властива підвищена тривожність, яка проявляється, частково, у підозрах, підчищеній чутливості до оцінки її дій оточуючими.
5.	„Рационаліст”	характеризується обачністю, готовністю до конфлікту в будь-який момент, коли з’являється реальна можливість досягнути за допомогою конфлікту особистої мети.
6.	„Безвольний”	нерідко стає знаряддям в руках інших, часто мають репутацію доброї і безпечної людини, від якої не очікують підвоху
7.	„Пліткар” („провокактор”)	для нього конфлікт є можливістю виставити протидіючі сторони в негативному світлі.
8.	„Агресор	конфлікт для нього є найкращим способом вирішити свої протиріччя і досягнути власні цілі. Завжди реагує зі злістю і агресією на будь-яку протидію, важко визнає свою неправоту.
9.	„Стара діва” („комплекс Наполеона”)	найчастіше людина, яка має помітний фізичний недолік (наприклад, низький ріст, незвичний колір волосся та ін.); відрізняється надмірною образливістю, схильністю агресивно реагувати навіть на незначні непорозуміння і протиріччя, висока тривожність.

236

Узагальнюючи досліджену літературу з питань класифікації конфліктних форм поведінки нами було запропоновано чітку схему видів такої поведінки (рис.1.).

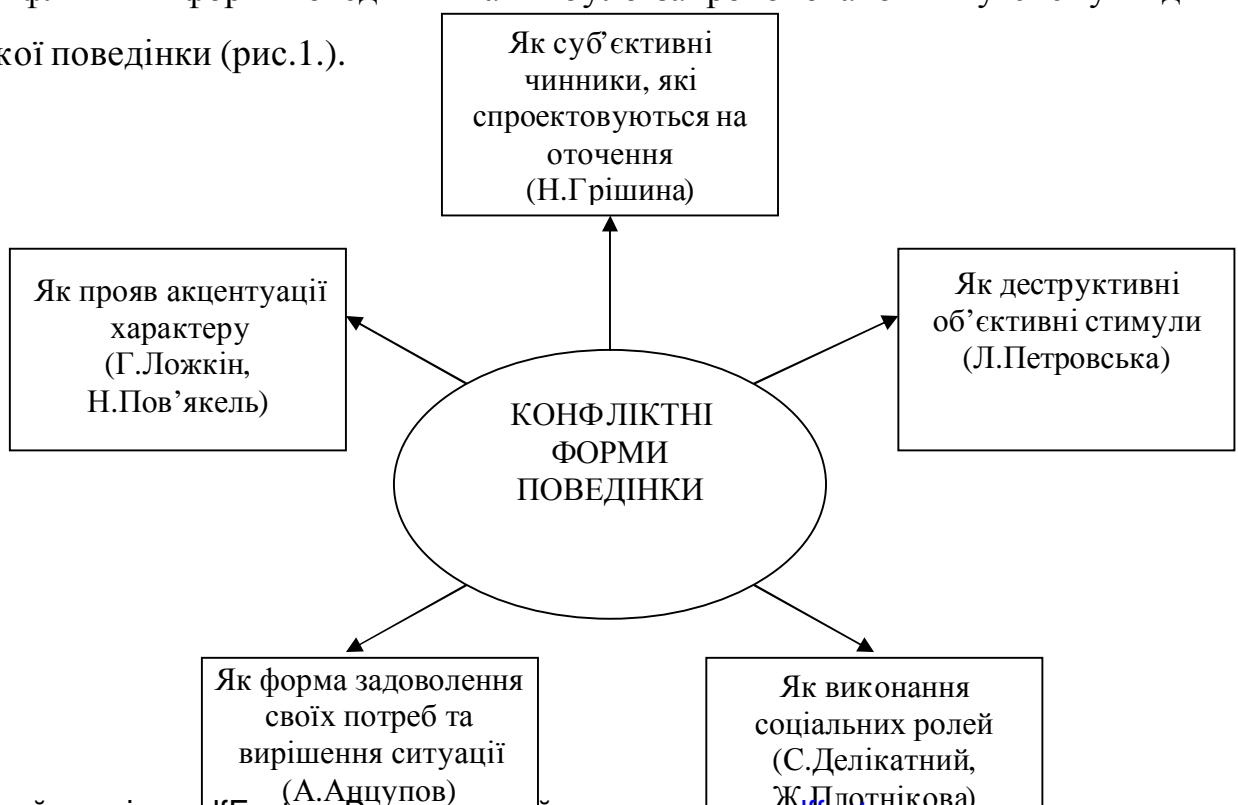

Рис.1. Види конфліктних форм поведінки
(за матеріалами узагальнення літературних джерел)

На основі проведеного аналізу психологічної літератури з проблеми конфліктних форм поведінки нами було виділено три рівні прояву даної поведінки.

Рівні конфліктних форм поведінки особистості:

1 рівень — **високий** - акцентуований, залежить від типу темпераменту та характеру, сили збудження нервової системи, пов'язаний з вродженими якостями особистості (12 видів акцентуацій характеру – 12 видів конфліктних форм поведінки). Даний рівень найважче піддається корекції. Для ефективної психокорекції потрібно поєднувати як індивідуальні, так і групові форми впливу.

2 рівень – **середній** – конфліктна поведінка є наслідком невихованості та педагогічної запущеності особистості, впливу соціального оточення та референтних груп, незнання правил поведінки та конструктивної міжособистісної взаємодії. (Прояви: вербальна, фізична агресія, порушення трудової дисципліни, невиконання доручень, неповага та зверхнє ставлення до оточуючих). Рекомендується групова психокорекція.

3 рівень - **низький** – нестійкий, ситуативний, емоційний. Залежить від настрою особистості, від внутрішніх переживань. Як наслідок - людина

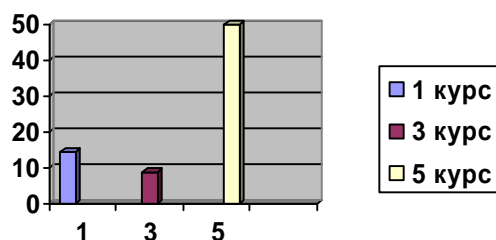
потім усвідомлює свою поведінку, визнає її, у неї виникає почуття провини та сорому. Намагається в подальшому більше так не поводитися. Даний рівень не потребує глибинної психокорекції особистості, легко коректується шляхом самоконтролю своїх емоцій та почуттів.

237

З метою повноцінного аналізу причин виникнення конфліктних форм поведінки у студентів ми скористалися опитувальником Р.Кеттелла, який спрямований на вимірювання 16 факторів (рис) особистості. Люди відрізняються один від одного мірою розвитку та прояву певних рис, що і детермінує особливості індивідуальної поведінки в життя кожного[9].

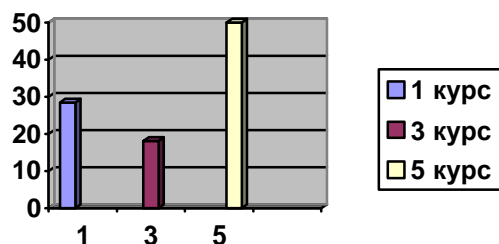
Проаналізувавши всі фактор ми виділили ті, які, на нашу думку, детермінують прояв конфліктних форми поведінки серед студентів. Так, для студентів першого курсу характерні такі „конфліктні” риси поведінки: слабкість „Я” (14,3%); домінантність (28,5%); слабкість „над-Я” (14,3%); підозріливість (14,3%); консерватизм (28,5%); фрустрованість (42,9%). Для третього курсу – сизотомія (9%); слабкість „Я” (9%); консерватизм (18,1%), слабкість „над – Я” (18,1%). Для п'ятого курсу властиві: слабкість „Я” (50%); консерватизм (50%), слабкість „над – Я” (25%).

Серед представлених рис є такі, які простежуються на всіх вікових групах і мають свою динаміку у розвитку, на основі цих даних нами було виділено три особистісні профілі (ОП): I – нестабільний ОП (рис. 2.а); II – ригідний ОП (рис. 2.б); III – асоціальний ОП (рис. 2. в).

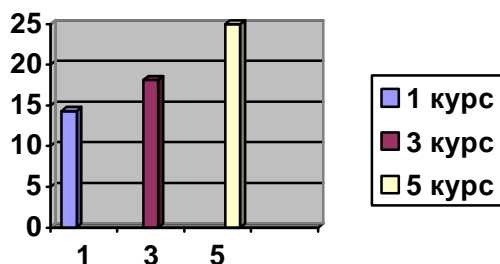

а) нестабільний ОП.

б) ригідний ОП.

в) асоціальний ОП.

Рис. 2. Особистісні профілі студентів з різною схильністю до конфліктних форм поведінки (за тестом Р.Кеттелла у %)

238

Як засвідчують результати дослідження студенти старших курсів мають меншу кількість рис, які спричиняють конфліктні форми поведінки, але більший відсоток їх прояву. Так, якщо на першому курсі рис шість, то на п'ятому – три, отже це свідчить про те, що на першому курсі у 17-18 років особистість ще не є сформованою як такою і перебуває у постійному пошуку свого місця, самого себе, своєї поведінки, яка забезпечить досягнення мети. На останньому курсі вже ми бачимо стійку особистість, зі своїми поглядами та переконаннями (хоч і не завжди вірними), готову до професійної діяльності.

Для дослідження психологічних особливостей конфліктних форм поведінки студентів нами були використанні такі методики, як оцінка схильності особистості до конфліктної поведінки – тест К.Томаса, діагностика агресивних форм поведінки у фруструючих ситуаціях за методикою А.Басса і А.Дарки [9].

Діагностика схильності студентів до конфліктної поведінки за тестом К.Томаса дозволяє виявити основні позиції, форми поведінки які займає особистість під час взаємодії: конкуренція, співпраця, компроміс, уникнення, пристосування.

У результаті дослідження нами були отриманні наступні результати: більшість студентів перших та третіх курсів схильні займати позицію суперника (26,5%; 42,5%), що і визначає їхню підвищену агресивність та наполегливість на власній точці зору під час взаємодії, що в свою чергу нерідко призводить до конфлікту. Однак, досліджуванні п'ятих курсів більш схильні до співпраці та компромісу (29,7%; 27,1%) під час взаємодії, що і підтверджує нашу висунуту гіпотезу про вплив та прояв особистісних рис.

Діагностика агресивних форм поведінки у фруструючих ситуаціях проводилася нами за методикою А.Басса і А.Дарки.

Дані дослідження, свідчать, що серед конфліктних форм поведінки найпоширенішими серед студентів першого курсу є: фізична агресія (44,1%), негативізм (25%), підозрілість (26,5%), вербальна агресія (41,2%), почуття провини (66,2%); серед третіх курсів: фізична агресія (76,5%), непряма агресія (35,3%), підозрілість (70,5%), вербальна агресія (58,8%), почуття провини (52,9%); на п'ятому курсі: фізична агресія (29,7%), роздратування (32,4%), підозрілість (32,4%), вербальна агресія (59,4%), почуття провини (62,2%).

Серед даних результатів досить високими є показники фізичної та вербальної агресії серед сучасної молоді, що не може не насторожувати, адже це є свідченням низької культури поведінки та спілкування, незнання норм та правил конструктивної взаємодії студентів. Тому вищі навчальні заклади повинні, на даному етапі моральної кризи суспільства, значну увагу приділяти не лише знанням майбутніх фахівців, а й розвитку їх духовної сторони, навчати конструктивним вмінням та навичкам спілкування, розвивати саморегуляцію студентів та самоконтроль над своєю поведінкою. З

цією метою ми вважаємо за необхідність створення психологічних служб у вищих навчальних закладах. В той же час ми спостерігаємо високий відсоток

239

прояву почуття провини серед досліджуваних, що на нашу думку детермінує в них розвиток внутрішньоособистісного конфлікту, а також заниженої самооцінки.

Раніше нами було виділено три рівні прояву конфліктних форм поведінки: високий, середній, низький. За даними дослідження ми отримали наступний розподіл (таб. 2.).

Як ми бачимо, студенти п'ятого курсу мають найвищий показник (49%) за високим рівнем прояву конфліктних форм поведінки, даний рівень залежить від типу темпераменту та сили збудження нервової системи, пов'язаний з вродженими якостями особистості, тому дані студенти мають найвищий показник з асоціального особистісного профілю (25%).

Що стосується середнього рівня, то тут найбільшу увагу слід приділяти вихованню та подоланню педагогічної запущеності серед дітей, та впливу референтних груп і соціального оточення. За даним показником у нас лідером є перший курс (50%), це люди, які щойно закінчили школу, відірвались від сім'ї (якщо навчаються в іншому місті), відчули послаблений контроль за їх поведінкою.

Низький рівень також найбільше проявляється у студентів першого курсу (21%), він є ситуативним, емоційним, попередні наші дослідження підтверджують, що вони ще не володіють достатніми навичками самоконтролю та саморегуляції своїх емоційних станів.

Таблиця 2.

Розподіл студентів за рівнем прояву конфліктних форм поведінки (за результатами дослідження)

№ н/п	Рівні прояву	Студенти у %		
		1 курс	3 курс	5 курс
1.	Високий	29	41	49
2.	Середній	50	40	42
3.	Низький	21	19	9
4.	Всього	100	100	100

Таким чином можемо зробити висновки про те, що в науці існує безліч підходів щодо виділення різних форм конфліктної поведінки, причин її виникнення. Беззаперечним є той факт, що прояви такої поведінки та внутрішні особливості особистості, а також її соціальне оточення тісно взаємопов'язані.

Наведені експериментальні дані дослідження психології прояву конфліктних форм поведінки дозволяють розробити ефективну психокорекційну програму, з метою подолання такої поведінки. Забезпечує формування нового раціонального плану з навчально-виховної роботи, з організації психологічної служби вузу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л.И. . Проблемы формирования личности: Избранные психол. труды / Академия педагогических и социальных наук; Московский психолого- социальный ин-т. - М., 1995. - 352 с.
2. Гришина Н.В. К вопросу о предрасположенности к конфликтному поведению. Психические состояния. – Л.:Прогресс, 1981.- 161с.
3. Донченко Е.А., Титаренко Т.М. Личность. Конфликт. Гармония. – К.: Знание, 1989. – 156с.
4. Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика. – К. – 2007. – 435 с.
5. Непомнящая Н.И. Основные компоненты психологической

структуры личности // Опыт системного исследования ребенка. – М., 1975.

6. Петровская Л.А. К вопросу о природе конфликтной компетентности // Вестник Московского университета. Сер. Психология. – 1997. – № 4. – С. 41-45.

7. Пірен М.І. Конфліктологія: Підручник. – К.: МАУП, 2003. – 360 с.

8. Психологія особистості: Словник-довідник / За редакцією П.П.Горностая, Т.М.Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.

9. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методика и тесты. – Самара: Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2002. – 672 с.

10. Хорни К. Наши внутренние конфликты. – Спб.: Лань, 1997.–238 с.